

ارزیابی تاثیر طراحی فضای کلانتری بر آرامش روانی مراجعین و کارکنان کلانتری^۱

اشکان بیات^۲

۹۲/۷/۱۷

تاریخ دریافت:

۹۲/۹/۲۷

تاریخ پذیرش:

چکیده

شهر و فضاهای موجود در آن رابطه ناگسستگی با هم دارند بدین صورت که شهر فاقد فضای شهری قابل تصور نمی باشد. از جمله فضاهای موجود در شهر، فضاهای نیمه عمومی است که کلانتری ها در این تقسیم بندی گنجانده شده اند. عوامل متعددی بر کلانتری ها تاثیر گذار هستند که از جمله آن ها که در ارتباط با کلانتری ها باید مورد توجه دقیق قرار بگیرند ظاهر و کالبد آن هاست که می تواند تاثیرات بسیار زیادی بر روح و روان افراد براساس خواسته ها و انتظارات و یا عدم خواسته ها و انتظارات مراجعه کنندگان و کارکنان کلانتری ها بگذارند. بر همین اساس هدف اصلی تحقیق، ارزیابی تاثیر طراحی فضای کلانتری بر آرامش روانی مراجعین و کارکنان کلانتری می باشد. روش تحقیق مورد نظر توصیفی- تحلیلی و استنباطی، روش گردآوری اطلاعات مشاهدات میدانی و کتابخانه ای و ابزار جمع آوری اطلاعات، مصاحبه، مشاهده و تهیه پرسشنامه است. جامعه آماری این تحقیق را ۲۰۰ نفر از کارکنان و مراجعه کنندگان به کلانتری ها تشکیل می دهند و روش نمونه گیری خوشه ای است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم افزار SPSS استفاده شده و در نهایت با توجه به تجزیه و تحلیل اطلاعات، به ارایه راهکار و گزینه پیشنهادی اقدام شده است. در نهایت عوامل کالبدی از مهمترین و تاثیرگذارترین عوامل در آرامش روحی و روانی مراجعین و کارکنان کلانتری به شمار می آید که طراحی مناسب کلانتری، مستلزم مطالعات و بررسی های دقیق و کارشناسانه بر روی وضع موجود فضا و شناسایی تمام عوامل تاثیرگذار بر آن ها از جمله عوامل اقلیمی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و مذهبی از طرفی، همچنین در نظر گرفتن خواسته و نیازهای استفاده کنندگان (مردم و کارکنان کلانتری) از

۱- این مقاله برگرفته شده از پروژه تحقیقاتی با عنوان (ارزیابی تاثیر طراحی فضای کلانتری بر آرامش روانی مراجعین و کارکنان کلانتری) (نمونه موردی مناطق ۴، ۸، ۱۳ و ۱۴ شهرداری تهران) توسط نویسنده اول برای دفتر تحقیقات کاربردی معاونت اجتماعی ناجا انجام گرفته شده است.

۲- کارشناس ارشد طراحی شهری، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز

سوی دیگر می باشد؛ زیرا در نهایت مردم و کارکنان کلانتری ها بهره برداران اصلی فضاها هستند، بنابراین در نظر گرفتن نیازهای آنان در طراحی، تأثیر بسزایی در آرامش روحی و روانی و نحوه ارتباط آن ها با یکدیگر می گذارد.

واژه های کلیدی: طراحی فضا، آرامش روحی و روانی، مراجعین و کلانتری

مقدمه و طرح مساله

فضاهای موجود در شهرها بر اساس نوع هدف و کارکرد آن ها دارای ساختارهای متفاوتی هستند تا بتوانند نیازهای مورد انتظار آن ها را برطرف کنند و در صورتی که این ساختارها برخلاف تصورات و نیازهای استفاده کنندگان از این فضاها باشد باعث دل زدگی و نوعی عدم رضایت در آن ها می شود و مردم نیز رغبت و تمایلی برای حضور در این فضاها ندارند. کلانتری ها نیز به عنوان یکی از مهمترین فضاها نیمه عمومی موجود در شهر از این قاعده مستثنی نیستند و باید دارای ارزش های زیباشناسانه باشند و مطابق با این نیاز طراحی شوند. که در این راستا توجه به طراحی این فضاها می تواند تأثیر بسزایی در نحوه نگرش مردم نسبت به کلانتری داشته باشد؛ زیرا فعالیت در محیط زیبا و با کیفیت بالا، باعث شادابی و نشاط افراد می شود. از طرفی دیگر فرسودگی و نبود ارزش های زیباشناسانه فضایی نوعی دل زدگی برای مراجعین این مکان ها ایجاد می کند که بر میزان رضایتمندی مراجعین از کلانتری ها و در کل آرامش روحی و روانی افراد حاضر در کلانتری ها تأثیر بسزایی می گذارد.

اهمیت و ضرورت تحقیق

کلانتری ها به عنوان فضاهای نیمه عمومی از کاربری های مهم شهری محسوب می شوند اهمیت این کاربری ها تا آن جایی است که تهیه کنندگان طرح های جامع و تفصیلی ملزم به تامین سرانه های مورد نیاز این کاربری ها در شهرها می باشند که این موضوع در طرح های جدید بیشتر مورد توجه قرار گرفته است و یکی از الزامات تصویب طرح های مذکور توسط شورای عالی شهرسازی و معماری می باشد. از طرف دیگر کلانتری ها نقش مهم و تأثیرگذاری در برقراری نظم و امنیت در شهرها دارند و تأثیر این موضوع تا آن جایی

است که ارزش زمین های مناطق مختلف شهر وابسته به وجود کلانتری های موجود در آن ها می باشد. نبود این اماکن در بسیاری از مناطق می تواند مشکلات فراوانی را از جمله افزایش جرم خیزی و کاهش امنیت به بار آورد. از جهت کالبد و ظاهر نیز، کلانتری ها نقش مهم و تأثیر گذاری در تصویر ذهنی افراد نسبت به کلانتری ها دارند؛ زیرا محیط زیبا و با ساختارهای کالبدی متنوع باعث تصویر ذهنی قوی تر نسبت به فضاهای فرسوده و بدون ارزش های زیبا شناسانه می شود که این عوامل ضرورت توجه به این اماکن را بیش از پیش آشکارتر می سازد. اماکنی که با طراحی مناسب و در نظر گرفتن ارزش های زیباشناسانه مطابق خواسته ها و انتظارات استفاده کنندگان آن ها می تواند در بالابردن کیفیت های محیطی آن گام های موثری داشته باشد. زیرا شهروندان با فضاهایی که مطابق خواسته ها و نیازهای آن ها طراحی و ساخته شده باشند بهتر از فضاهایی که از لحاظ ساختاری در شرایط مناسبی به سر نمی برند یا در آن ها روابط و اتفاقات غیر قابل پیش بینی رخ می دهد؛ ارتباط برقرار می کنند که این موارد تأثیرات مستقیمی بر روح و روان افراد می گذارد.

اهداف تحقیق

هدف کلی

- ارزیابی تأثیر طراحی فضای کلانتری بر آرامش روانی مراجعین و کارکنان کلانتری

هدف جزئی

- طراحی فضاهایی که پاسخگوی نیازهای مراجعین و کارکنان کلانتری ها باشد.

سوالات و فرضیات تحقیق

سوالات تحقیق

- چگونه می توان با راهکارهای طراحی باعث آرامش خاطر مراجعین و کارکنان کلانتری ها شد؟
- چگونه می توان با راهکارهای طراحی باعث برطرف کردن نیازهای مراجعین و کارکنان کلانتری ها شد؟

روش تحقیق و جامعه آماری

نوع تحقیق مورد نظر کاربردی - توسعه ای که در مواجهه با یک مسئله و برای راه حل یابی مسئله انجام شده است و روش بررسی آن توصیفی - تحلیلی و استنباطی، روش گردآوری اطلاعات مصاحبه، مشاهده و پرسشنامه، روش نمونه گیری به صورت خوشه ای (با در نظر گرفتن این موضوع که بتواند نمودی از کل جامعه آماری را نشان بدهد) می باشد. جامعه آماری این تحقیق کارکنان کلانتری های مناطق ۴، ۸، ۱۳ و ۱۴ تهران و مراجعین هستند که تعداد آنها ۲۰۰ نفر بوده است. در این تحقیق ابتدا حجم نمونه انتخابی از کل جامعه توسط رابطه:

$$n = \frac{z \frac{\pi^2}{2} \sigma^2}{d + \frac{z \frac{\pi^2}{2} \sigma^2}{N}}$$

تعیین گردیده است. سپس با توجه به وجود ۲ طبقه در جامعه آماری حجم نمونه انتخابی، از هر طبقه نیز به صورت تخصیص متناسب و با استفاده از رابطه:

$$n = \frac{N_h}{N} \times h$$

تعیین شده است و به روش تصادفی ساده آزمودنی های هر طبقه انتخاب شده اند.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

با توجه به کیفیت های فضایی ارایه شده در بخش مبانی نظری به بررسی این کیفیات در وضعیت فعلی کلانتری های موجود پرداخته شده و نتایج آن ارایه شده است. همچنین با توجه به پرسشنامه های تهیه شده به بررسی آن ها در وضعیت فعلی نمونه موردی های مورد نظر پرداخته شده و نتایج آن به صورت نمودارهایی بیان شده است. در گام بعدی با توجه به بررسی های انجام گرفته و نتایج حاصل از پرسشنامه های تهیه شده، راهکارهایی جهت فایق شدن بر وضعیت فعلی پیشنهاد شده است.

محدودیت های تحقیق

- محدوده مورد مطالعه جزء اماکن نظامی (فضای کلانتری) می باشد، بنابراین امکان عکسبرداری و تهیه نقشه وجود ندارد.

- مراجعه کنندگان به کلانتری ها اغلب، در شرایط سختی بوده و از لحاظ روحی در شرایط مناسبی به سر نمی برند، به همین دلیل به راحتی نمی توان با این اشخاص ارتباط برقرار

کرد و آنها را از اهمیت تحقیق مطلع نمود.

- آرامش روانی به عنوان متغیر کیفی محسوب می شود و تبدیل آن به متغیر کمی کاری سخت و دشوار می باشد.

مبانی نظری

• فضای شهری

فضا از جمله مفاهیم پیچیده ای است که در مورد مفهوم و کارکرد آن توافق کلی وجود ندارد و در اغلب موارد با مفاهیم دیگری از قبیل مکان، محیط در آمیخته می شود. فضا مقوله ای بسیار عام است. فضا تمام جهان هستی را پر می کند و ما را در تمام طول زندگی احاطه کرده است (بیکن، ۱۳۹۱: ۲۰۰).

«در حالی که فضا را گستره ای باز و انتزاعی می دانیم، مکان بخشی از فضا است که به وسیله شخصی یا چیزی اشغال شده است و دارای بار معنایی و ارزشی است» (مدنی پور، ۱۳۸۹: ۳۲). لایب نیس نیز در این خصوص معتقد است: فضا نیز مانند زمان، نسبی است و فضا را نظم هم بودی ها و تقارن ها می داند. فضا بدون اجسام هیچ نیست، تنها مکانی برای استقرار اجسام است (افروغ، ۱۳۸۸: ۳). کوآن در فرهنگ شهرسازی، فضا را محدوده ای برای هدف خاص در نظر گرفته و مانند فضای انبار یا پارکینگ، معرفی کرده است (کوان، ۲۰۱۲: ۳۸۹).

فضا از پیش وجود ندارد بلکه به واسطه جایگاه است که پدید می آید (شولتز، ۱۳۹۰: ۷۲). فضا مقوله ای بسیار عام است و تمام جهان هستی را پر می کند و ما را در تمام طول زندگی احاطه کرده است. فضا می تواند چنان نازک و وسیع به نظر آید که احساس وجود بُعد از بین برود و یا چنان مملو از وجود سه بعدی باشد که به هر چیزی در حیطه خود مفهومی خاص بخشد (هدمن، ۱۳۸۸: ۶۷).

«نوربرگ شولتز» در کتاب «هستی، فضا و معماری» وجود و انواع فضا را چنین نام می برد (شولتز، ۱۳۹۰: ۳):

۱- فضای اعمال فیزیکی،

۲- فضای ادراک مستقیم،

۳- فضای هستی،

۴- فضای شناختی،

۵- فضای معماری،

۶- فضای مجرد روابط هندسی.

«گروتر» در گونه شناسی فضا چنین می نویسد: فضا به مفهوم انگلیسی آن (Space) را می توان به دو گونه تقسیم کرد: فضای ریاضی و فضای ادراکی. از نظر ادراک، فضای اول فضایی است انتزاعی (مانند شهر و کشور و ...) چرا که مستقیماً قابل ادراک نیست. این فضا در ذهن با مجموعه ای از اطلاعات مشخص شده است و با استفاده از وسایل کمکی مانند نقشه یا مدل، قابل شناسایی است. فضای دوم که به صورت عینی قابل درک است، فضایی است که مستقیماً احساس می شود و از طریق عناصر تعریف کننده اش امکان شناخت می یابد (گروتر، ۱۳۹۰: ۲۲۵).

اندیشمندان و فلاسفه متعددی درباره ماهیت فضا سخن گفته اند. برنار چومی فضا را مشتمل بر عینی و ذهنی می داند. کولکوهن فضا را به دو جزء فیزیکی و اجتماعی تفکیک می کند. «فضا در مفهوم موجود خویش به تنهایی هیچ ویژگی خاصی را مطرح نمی کند، ولی به محض آن که یک گروه انسانی فعالیتی را در مکان مطرح کند، معنای نمادین فضا پدیدار می شود. از این پس فضا، بستری برای بیان فعالیت و رفتارهای انسانی می گردد محلی برای تخیل و واقعیت» (حبیبی، ۱۳۹۰: ۱).

لوفور، برای از میان بردن دوگانگی میان فضای واقعی و ذهنی، مفهوم فضای اجتماعی را مطرح می کند به اعتقاد او، فضای اجتماعی محصولی اجتماعی است، هر جامعه و شیوه تولیدی، تولید کننده فضای خاص خودش است. تنها با چنین درکی است که می توان با دوگانگی میان فضای ذهنی و واقعی برخورد کرد» (مدنی پور، ۱۳۸۹: ۲۳-۲۲).

فضای فی نفسه مطلق، نسبی یا ربطی نیست، بلکه وابسته به شرایط است. مسأله ی مفهوم سازی مناسب از فضا از طریق رفتار انسانی حل می شود. بنابراین سؤال «فضا چیست» جای خود را به این سؤال داده است که چگونه رفتارهای انسانی باعث پیدایش و کاربرد مفاهیم متفاوت و متمایزی از فضا می شود؟ (هاروی، ۱۳۹۲: ۱۳۲).

• مفهوم فضا در طراحی شهری

برخی اندیشمندان هنگامی که فضای شهری و بیرونی مطرح است مفهوم «فضای مابین»

را مطرح نموده اند (گروت، ۱۳۹۰: ۵۵). بر این اساس هرگاه چندین عنصر همزمان در حوزه دید ما قرار بگیرند، روابطی بین آنها احساس می‌کنیم که این روابط تنها از طریق فضاهای مابین آنها ایجاد می‌شود. عده‌ای نیز با همین تعبیر و برای روشن شدن روابط میان ساختمان‌ها و فضاهای مابین آنها از واژه‌های «توده» (Mass) و «فضا» (Space) استفاده نموده اند (Appleyard, ۲۰۰۹: ۱۷۴). توده‌ی ساختمانی و فضا دو جزء اساسی و ترکیبی را در طراحی معماری و طراحی شهری تشکیل می‌دهند. جوهر طراحی شهری در واقع رابطه بین این دو است (توسلی و بنیادی، ۱۳۹۰: ۹۰). بیکن نیز جوهر طراحی شهری را رابطه‌ی متقابل میان توده فضا می‌داند (بیکن، ۱۳۹۱: ۱۶).

فضا به اندازه توده ساختمانی، نیروی سازمان دهنده مهمی در شهر دارد و نباید آن را محدود و ای‌بجا مانده از ساخت و ساز بناها دانست (دیدگاه غالب برنامه ریزانه)؛ زیرا بخش مهمی از اعمال و فعالیت‌های انسانی در این فضاها اتفاق می‌افتد (پاکزاد، ۱۳۹۱: ۱۵).

فضای شهری یکی از عناصر ساخت فضایی شهر است که همراه با تاریخ یک ملت در ادوار مختلف به وجود می‌آید، شکل می‌گیرد و دگرگون می‌شود. این عنصر که فعالیت‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی یا سیاسی همواره در آن جریان داشته، همیشه با قلب تاریخ شهر می‌تپید و سرگذشت شهر را رقم می‌زده است (توسلی و بنیادی، ۱۳۹۰: ۹).

زوکر (Zucker) فضای شهری را چنین تعریف می‌نماید: ساختاری است سازمان یافته، آراسته و واجد نظم به صورت کالبدی برای فعالیت‌های انسانی و بر قواعد معین و روشنی استوار است که عبارتند از: ارتباط میان شکل و بدنه ساختمان‌های محصورکننده همشکل و یکدست یا متنوع بودن آنها، زاویه گذرها یا خیابان‌هایی که به میدان می‌رسند و سرانجام موقعیت و محل بناهای تاریخی، آبنماها و قواره‌ها یا عناصر سه بعدی دیگر که می‌توان بر آنها تأکید کرد (پاکزاد، ۱۳۹۱: ۱۵).

مدنی پور در تحلیل خود از واژه فضای شهری در اشاره به فضای میان ساختمان‌ها، یعنی فضاهای خالی متمایز از توده اجسام استفاده نکرده است، بلکه این واژه را در معنایی کلی به کار گرفته که تمام ساختمان‌ها، اشیاء و فضاهای محیطی شهری و نیز افراد، رویدادها و روابط میان آنها را در بر گیرد (مدنی پور، ۱۳۸۹: ۴۵).

نقش اجتماعی فضای شهری متنوع است و می‌توان آن را در تمام قلمروهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و ... ملاحظه کرد (پارسی، ۱۳۸۸: ۵۷).

به نظر می‌رسد که تعاریف فضای شهری (عمومی)، بر دسترسی بدون محدودیت فضا با فعالیت‌های متنوع تأکید می‌کند که قابل ذکرترین شأن تعامل اجتماعی است. بدین ترتیب فضای شهری را می‌توان به مثابه فضایی تعریف کرد که اجازه می‌دهد مردم به آن دسترسی داشته باشند و فعالیت‌هایی در آن صورت پذیرد و فضایی است که در جهت منافع عموم اداره می‌شود (مدنی پور، ۱۳۸۹: ۱۵-۱۶).

کامیلوسیتته به فضای شهری از بُعد زیبایی شناختی توجه می‌کرد. از نظر وی از آن رو که در یک فضای عمومی زندگی اجتماعی جریان می‌یابد، لذا از روش خلق مناظر زیبا و هنری طراحی فضای شهری می‌بایست جانب‌داری نمود. برای سیتته بنیادی‌ترین احساس در یک فضای شهری محصوریت در آن فضا است و مهم‌ترین اصل برای او این بود که میدان‌های عمومی حتماً باید محصور باشند.

برای درک بهتر از روش‌های هنری و زیبایی شناسانه فضای شهری، علاوه بر نظریات سیتته، نظریات پل زوکر نیز در همین راستا مفید است. گونه شناسی فضاهای شهری راب کریر نیز مفید است. همان‌طور که نظریات راب کریر، ساختار شناسانه و بر اساس الگوهای هندسی است پل زوکر و کامیلوسیتته هر دو بر قواعد زیبایی شناسی و هنری اذعان می‌کنند (کرمونا، ۲۰۱۱: ۱۴۳).

پل زوکر بر این عقیده است که فضا به یاری تجسم تصویری که ناظر از وسعت و حدود فضا و احساس حرکت در آن پیدا می‌کند، ادراک می‌شود. اگر در فضایی از نظر بصری کشش وجود داشته باشد، به عبارت دیگر، اگر فضا واجد جذبه بصری باشد؛ احساس حرکت ناظر در فضا و ادراک بصری وی در هم می‌آمیزند. ناظر در حرکت خود تحت تأثیر و هدایت حد و مرز ترکیب سه بعدی فضا و خطوط ساختاری آن قرار می‌گیرد (توسلی و بنیادی، ۱۳۹۰: ۱۵).

راب کریر فضای شهری را جزیی از ساختمان شهر میدانند که محصور بوده، خوانایی خصوصیات هندسی، کیفیت زیبایی شناسی و الگوی خاص عملکرد آن موجب شده که فضای خارجی در شهر به عنوان فضای شهری خوانده شود. دو عنصر اصلی فضای شهری، خیابان و میدان هستند. میدان اولین نحوه استفاده از فضای شهری بوده که از اجتماع بناها در اطراف فضای باز ایجاد شده و خیابان حاصل گسترش مجموع بناهایی است که در اطراف فضاهای قابل دسترسی به میدان قرار گرفته اند (تولایی، ۱۳۸۸: ۲).

مفهوم فضای شهری در انطباق با اهداف انسانی و فعالیت‌های اجتماعی، تعریف می‌شود و فضاهای شهری، خیابان، میدان و غیره، وسیله‌ای برای تقویت روح همکاری جمعی، روابط متقابل چهره به چهره، فضای محصور، اندام واره و دارای هویت می‌گردد. عملکرد اساسی شهر در جمعی بودن فعالیت‌ها و وفور عرصه‌های عمومی شهر نهفته است. بازیگران و تماشاگران ترتیب نقش خود را عوض می‌کنند و در این جا به جابجایی فضای شهری در مقیاس شهر بر تصویر عمومی مردم از آن فضا منطبق می‌گردد (حبیبی، ۱۳۹۰: ۱۳-۱۱).

«...هر فضایی می‌تواند مثبت یا منفی تلقی شود، فضای مثبت، تا اندازه‌ای محصور است و دارای شکل معلوم و متمایزی است، قابل درک و قابل اندازه‌گیری است و حدود مشخصی دارد و می‌توان این طور تصور کرد که می‌شود آن را با آب پر کرد. اهمیت شکل آن به همان اندازه اهمیت ساختمان‌هایی است که آن را احاطه کرده‌اند. فضای منفی شکل معینی ندارد. باقی مانده شکل فضای اطراف ساختمانی است که به عنوان فضای مثبت درک می‌شوند. غیر قابل درک، دنباله دار و فاقد زوایا و فرم‌های قابل درک است. نمیتوان تصور کرد که بتوان چنین فضایی را از آب پر کرد، زیرا مشکل می‌توان به درک آن نایل شد (Carmona, ۲۰۱۱: ۱۳۸)».

فضاهای شهری بخشی از فضاهای باز و عمومی شهرها هستند که به نوعی تبلور ماهیت زندگی جمعی می‌باشند؛ یعنی جایی که شهروندان در آن حضور دارند. فضای شهری صحنه‌ای است که داستان زندگی جمعی در آن گشوده می‌شود. فضایی است که به مردم اجازه می‌دهد که به آن دسترسی داشته باشند و در آن فعالیت کنند. در این فضا فرصت آن وجود دارد که برخی مرزهای اجتماعی شکسته شوند و برخوردهای از پیش نیافته به وقوع بپیوندند و افراد در یک محیط اجتماعی جدید با هم اختلاط یابند. بنابراین شرط اساسی برای اینکه یک فضای عمومی، فضای شهری محسوب شود این است که در آن تعامل و تقابل اجتماعی صورت گیرد (پاکزاد، ۱۳۹۱: ۸۱).

بر این اساس، فضای شهری بیش از هر فضای دیگری در شهر، اعمال متقابل اجتماعی علیه هنجارها و ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی بوده و بیش از سایر فضاها نیازمند عقلانیت رفتاری، کنترل اجتماعی، مشارکت اجتماعی در ارزش‌ها و اعمال با سرمایه‌گذاری اجتماعی - فرهنگی مردم و عرصه بیان خویشتن مردم، آزادی، تکثر و گوناگونی، هماهنگی و تعامل اجتماعی است و در یک کلام فضای شهری بستر حیات مدنی جامعه می‌باشد

(طبیان، ۱۳۸۸: ۳۵). از این رو فضای شهری صورتی است از محتوایی که حیات شهری یا حیات مدنی نام دارد و رابطه معنادار بین محتوا و شکل است که جریان یافتن فعالیت‌ها در فضای شهری با ارزش‌های شکلی فضاها و بناها آمیخته می‌شود و فضای شهری گویش و لهجه‌های خاص خود را داراست (حیبی، ۱۳۹۰: ۸۹).

• گونه بندی فضا در شهر

فضاها در سطح شهر را بر اساس یک گونه بندی رایج به دو صورت می‌توان تقسیم کرد. در حالت اول، فضاها را بر اساس نحوه استفاده از آنها می‌توان به سه دسته کلی تقسیم نمود: الف- فضاهای خصوصی: آن بخش از فضاهای شهر است که به صورت خصوصی توسط اشخاص مورد تملک قرار گرفته و مورد استفاده قرار می‌گیرد، که خانه‌های مسکونی، حیاط‌ها و باغ‌های خصوصی از این جمله‌اند.

ب- فضاهای نیمه خصوصی و نیمه عمومی: آن دسته از فضاهای موجود در شهر هستند که به علت محدودیت در هدف و کاربری آن توسط گروهی خاص از افراد مورد استفاده قرار می‌گیرد و فضاهایی چون مجتمع‌های مسکونی و محوطه‌های آنان، کلابتری‌ها، ورزشگاه‌ها و نمایشگاه‌ها و ... را شامل می‌شود (Tracink, ۲۰۱۲: ۵۸).

ج- فضاهای عمومی: فضاهایی هستند که عموم شهروندان بدون نیاز به کنترل حق ورود و حضور در آنان را دارند و فضاهایی چون پارک‌ها، میدان‌ها و مساجد را شامل می‌شود. این دسته از فضاها به واسطه مقیاس عملکردی و همچنین طیف متنوع و گسترده مخاطبین خود، دارای بیشترین سهم در حیات جمعی شهروندان بوده و به همین دلیل توسعه و ارتقای کیفی این دسته از فضاهای شهری بیش از دیگر فضاها موجب ایجاد جامعه شهری سالم و شکوفا خواهد شد (پاکزاد، ۱۳۹۱: ۵۱).

• کیفیت‌های طراحی شهری «خوب» از دیدگاه نظری

مرور تئوری‌های مختلف طراحی شهری مشابهت‌ها و تفاوت‌های برداشت از کیفیت طراحی شهری و معیارهای کالبدی را آشکار می‌سازد که نظریه پردازان برای تأمین یک طراحی شهری «خوب» ارایه داده‌اند. در این قسمت یکی از مهم‌ترین نظریه‌های مطرح در این زمینه مورد اشاره قرار می‌گیرند تا مواد اولیه مورد نیاز جهت بازشناسی مولفه‌های اصلی

کیفیت طراحی فضای کلانتری ها به وجود آید.

ابعاد کیفی مورد بررسی از دید کرمونا: وی موضوعات کیفی قابل توجه در ساختار طراحی را در هشت بُعد عمده معرفی می نماید که شامل: عملکردی، ریخت شناسی، بصری، اجتماعی، ادراکی، فضایی، پایداری، زمان می باشند (گلکار، ۱۳۹۲: ۲۸). ابتدا، ابعاد فوق بطور مختصر در ذیل تعریف می گردند، سپس عناصر خاص فضاهاى شهری مربوط به هر یک از ابعاد فوق، در قسمت تحلیل فضای کلانتری مورد بررسی قرار می گیرند.

- بعد ادراکی: به فرآیند آگاه شدن از اشیا، ویژگی ها و رابطه ها از طریق اندام های حسی ادراک گفته می شود. گرچه در ادراک همواره محتوای حسی وجود دارد. با این حال آنچه ادراک می شود متأثر از تجربه پیشین است به نحوی که ادراک را باید چیزی فراتر از ثبت جدول محرک های مؤثر بر اندام های حسی دانست.

- بعد اجتماعی: در نظر «ماتیو کرمونا» به منظور دستیابی به یک محیط موفق، طراحی محیط اجتماعی لازم و ضروری است. در نتیجه در طراحی یک عرصه عمومی مناسب، راحت و ایمن باید سیاست ها و راهنماهای طراحی در ارتباط با تأسیسات و تجهیزات، مطبوعیت و سازگاری، تنوع و عواملی که سازنده آن هستند مدنظر قرار گیرند و اولویت بندی شوند.

- بعد بصری: در نظر «کرمونا» ملاحظات بصری در دستیابی به شخصیت محلی بسیار اهمیت دارند؛ اما همه آن نیستند. این ملاحظات باید شامل مناظر بصری جالب توجه (فضاهای شهری تعریف شده و محصور)، دغدغه های معمارانه (کیفیت های درونی و در جایی که ابداع مطلوب است) و منظر آرایبی (منظر سخت و نرم که شامل درختان و فضای باز و خصوصی می شود) باشد.

- بعد عملکردی: بطور کلی می توان این گونه بیان داشت که بعد عملکردی به این مفهوم است که مکان ها چگونه عمل می کنند و چگونه طراحان شهری می توانند مکان های بهتری بسازند.

- بعد زمینه ای: زمینه گرایی، سازگاری با زمینه کالبدی، تاریخی و اجتماعی- فرهنگی است که بر طبق آن ایده ها و اشکال گذشته در شکل دادن به کالبد شهر معاصر حضور دارند. شهرساز زمینه گرا باید قادر باشد ویژگی های یک مکان را دریابد و آن را بخشی از فرآیند طراحی خود قرار دهد.

- بعد فضایی: در نظر «کرمونا» در طراحی مجتمع های زیستی، مقیاس فضایی شبکه

ارتباطی (شامل حمل و نقل عمومی) و شکل اقامتگاه‌ها و فراخور مقیاس مشخص سایت در نظر گرفته شوند. چگونگی ترکیب فضای عمومی و محیط‌های طبیعی و مصنوعی نیز از نکات کلیدی است.

- بعد پایداری: مؤلفه‌های پایداری در طراحی مجتمع‌های زیستی می‌بایست متوجه نحوه طراحی بخش‌های محلی، حضور پیاده به‌طور خاص، کاربری‌های مختلط، دستیابی به تراکم مناسب و ایجاد ساختمان‌ها و فضایی انعطاف‌پذیر و سازگار و همچنین محیطی محلی متنوع سبز بوده باشد.

- بعد ریخت‌شناسی: مسایل زیست‌محیطی، رفتاری، هویت، تنوع، خوانایی، معنی و ادراک و محدودیت‌های مختلف فضایی، طبیعی، اقتصادی، اجتماعی، فنی و فرهنگی عواملی هستند که باید در فرآیند شکل‌دهی به محیط مورد توجه قرار گرفته و شکل حاصله متناسب و در رابطه با مسایل و اهداف فوق باشد (Carmona, 2012: 155).

راهکارهای پیشنهادی^۱

- راهکار کلی برای ابنیه و نمای کلانتری‌ها شامل تهیه یک طرح و تدوین اصول همه‌شمول برای طراحی کلانتری‌ها که منطبق بر کاربری کلانتری و معماری اسلامی-ایرانی باشد، است و همچنین سازگاری آن با ابنیه‌های مجاور هم باید کاملاً مورد توجه باشد. از مزایای این راهکار، سهولت شناسایی کلانتری از جانب مردم و آرامش بیشتر آنها در مواقع بحرانی و رضایت مندی بیشتر مردم از نیروی انتظامی و از معایب آن تحمیل هزینه برای بهسازی، نوسازی و بازسازی کلانتری‌های موجود بر اساس طرح مصوب می‌باشد.

- عدم پیش‌بینی پارکینگ برای فضای کلانتری‌ها می‌تواند مشکلات عدیده‌ای برای مراجعین و کارکنان به‌وجود آورد. برای برطرف کردن این موضوع و تامین پارکینگ مورد نیاز بایستی برنامه‌ریزی‌های لازم نسبت به تعداد مراجعین و کارکنان و بر اساس سرشماری صورت گرفته طبق ساعات معین و در مقاطع مختلف برای رفع کمبود پارکینگ انجام گیرد.

- براساس تحقیقات روانشناسانه وجود فضای سبز تأثیرات مستقیمی بر روح و روان افراد می‌گذارد و مطابق مشاهدات میدانی صورت گرفته بسیاری از کلانتری‌ها فضاهای بلااستفاده

۱- شناخت فضایی کلانتری‌ها بر طبق تقسیم‌بندی فضا، مشتمل بر تحلیل ابعاد اجتماعی، بصری، عملکردی، مورلوی، فضایی، ادراکی و به‌همراه تجزیه و تحلیل نتایج به‌جهت طبقه‌بندی از مقاله حذف شده‌اند. گزارش کامل تحقیق در کتابخانه تخصصی اداره کل مطالعات و تحقیقات معاونت اجتماعی قابل بهره‌برداری می‌باشد.

زیادی دارند که قابلیت تبدیل شدن به فضای سبز را دارند، بنابراین با انجام طراحی فضای سبز و انتخاب پوشش گیاهی مناسب مطابق با اقلیم تهران میتوان به طراحی فضای سبز مناسب اقدام نمود.

- در همین راستا با توجه به مکان و شرایط فیزیکی کلانتری‌ها دو راهکار برای مکان‌گزینی فضای انتظار در نظر گرفته شده است. الف- تجهیز فضای مابین حیاط و ساختمان اداری به‌عنوان فضای انتظار، ب- تجهیز عرصه و حیاط کلانتری‌ها به‌عنوان فضای انتظار.

- بسیاری از کارمندان از فضای بازداشتگاه‌های موجود ابراز نارضایتی کردند، بر این اساس راهکار ارائه شده جهت بهبود وضعیت بازداشتگاه‌ها ارائه شده است که شامل طراحی بازداشتگاه‌ها در خارج از محیط اداری کلانتری‌ها می‌باشد.

- طراحی مکان مناسب برای استراحت کارکنان در زمان شیفت که با عایق‌های صوتی تجهیز شود.

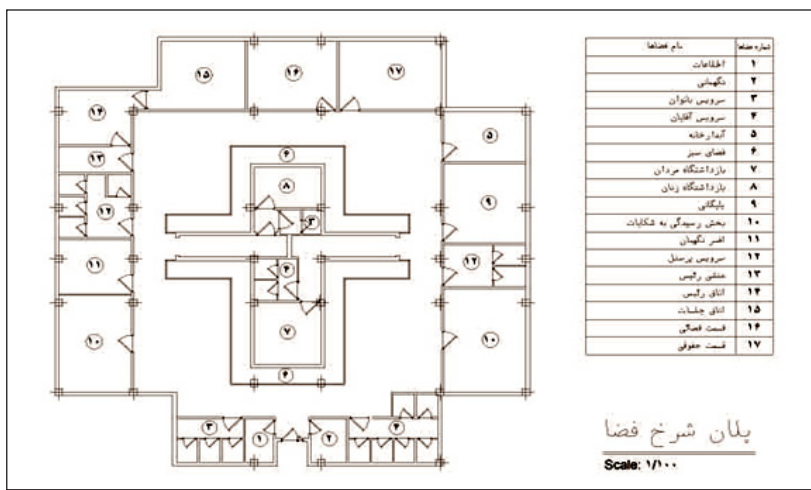
- با اختصاص بودجه مناسب در برنامه هرساله و به‌کارگیری معماران مجرب و لحاظ کردن معماری و شهرسازی اسلامی و با بررسی ابنیه و نحوه ساخت و سازها در منطقه‌ای که کلانتری مورد نظر در آن احداث می‌شود فضاهایی با شأن نیروی انتظامی احداث نمود.

- با توجه به مشاهدات میدانی صورت گرفته و ظرفیت مراجعه‌کنندگان به کلانتری‌ها و با لحاظ نمودن ضوابط نظام مهندسی و مقررات ملی ساختمان به مکان‌گزینی خدمات مناسب با در نظر گرفتن شرایط کلانتری و عرصه و عیان اقدام گردد.

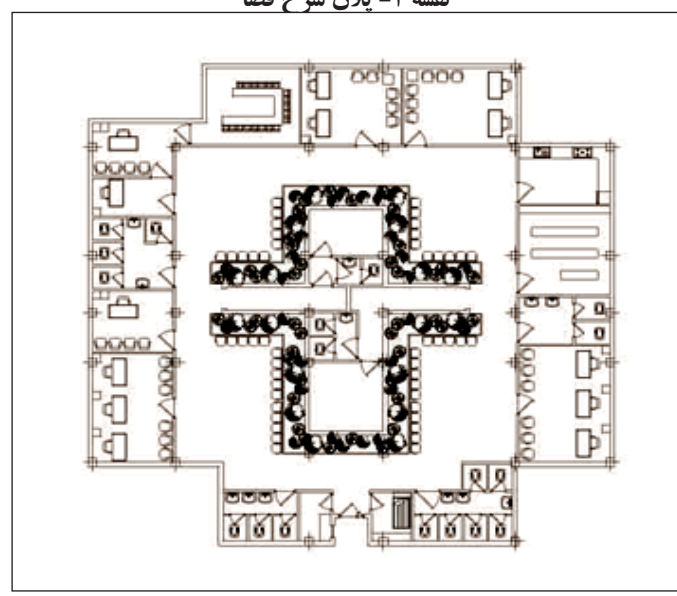
- استفاده از عناصر طبیعی و رنگ‌های آرامش‌بخش از جمله آبی و سبز می‌تواند نقش مهمی در آرامش روانی مراجعه‌کنندگان و کارکنان کلانتری داشته باشد.

- در صورت امکان در برخی از فضاهای کلانتری مکانی برای مطالعه کتاب، روزنامه و ... اختصاص داده شود که مراجعه‌کنندگان در اوقات انتظار برای رسیدگی به کارشان و کارکنان در اوقات فراغت از کار، از این مجموعه استفاده کنند.

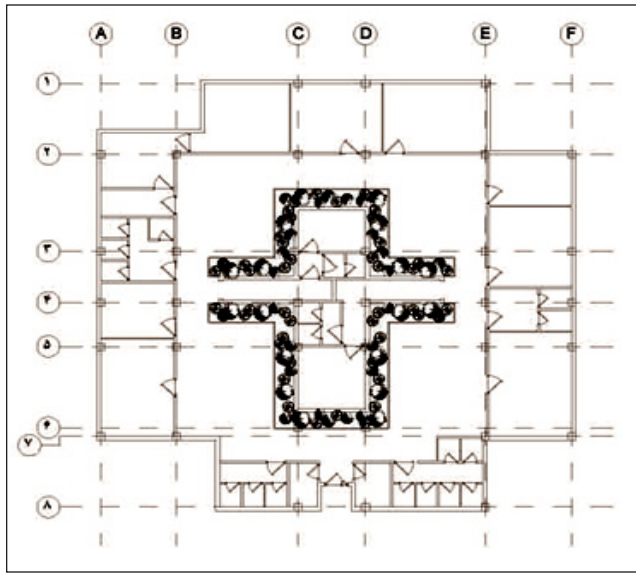
۹- طرح پیشنهادی: در این مرحله با توجه به همه‌مسایل ذکر شده و راهکارهای ارائه شده به طراحی کلانتری مطلوب پرداخته شده است و سعی گردیده در این طراحی ضوابط نظام مهندسی و معماری اسلامی- ایرانی در نظر گرفته شود.

نقشه ۱- پلان شرح صفا

نقشه ۲- پلان مبلمان

نقشه ۳- پلان ستون گذاری و آکس بندی

نتیجه گیری

سوالات تحقیق حاضر به بررسی رابطه میان طراحی مناسب کلانتری‌ها و آرامش روحی و رفع نیازهای کارکنان و مراجعه کنندگان می‌پردازد. منظور از فرضیات فوق این بود که همانطور که تأثیر مثبت طراحی فضاهای شهری بر اساس مقیاس‌های انسانی بر روح و روان انسان به اثبات رسیده است، با تأکید بر کیفیت طراحی کلانتری‌ها، بعنوان یکی از فضاهای نیمه عمومی واجد ارزش، می‌توان آرامش روحی و روانی کارکنان کلانتری‌ها و همچنین مراجعه کنندگان به این فضاها را افزایش داد. همچنین در طراحی فضای کلانتری باید به عوامل متعددی توجه نمود از جمله عوامل اقلیمی و جغرافیایی به دلیل اینکه در شهرهای مختلف به دلیل تنوع آب و هوایی موجود در آن‌ها ساخت و طراحی اماکن موجود در آن‌ها متفاوت می‌باشد همانند شمال و جنوب کشور که عوامل اقلیمی از مؤثرترین و تأثیر گذارترین عوامل در طراحی فضاها به شمار می‌رود. از جمله عوامل دیگری که می‌توان بدان اشاره نمود عوامل اجتماعی- فرهنگی هستند که توجه به فرهنگ و اجتماع افراد می‌تواند در نحوه رضایتمندی از فضا، همچنین برقراری ارتباط با آن نقش بسزایی ایفا کند. از دیگر عوامل مؤثر در طراحی میتوان به عوامل اقتصادی اشاره نمود. عوامل اقتصادی تأثیرات بسیار زیادی می‌تواند در چهره و سیمای شهر ایجاد کند چنانکه در شهرهای دارای اقتصاد پویا، می‌توان تأثیرات اقتصاد را بر روی ابنیه و ساختمان‌های آن‌ها مشاهده نمود.

همچنان که خلاف این موضوع را نیز در شهرهای دارای بنیه اقتصادی ضعیف را هم می توان مشاهده نمود. عوامل مذهبی نیز از عوامل مهم در طراحی فضاها به شمار می آیند که این عامل در شهرهای دارای خصلت مذهبی نمود بیشتری پیدا می کند و فضاها و اماکن موجود در آن ها نیز به تبع آن دارای رنگ و بوی مذهبی می باشند؛ یعنی به نحوی طراحی می شوند که به عنوان فضای صلب و جدا شده از سایر کاربری ها محسوب نشوند که این موضوع شناخت و مطالعه دقیق طراحان را از موقعیت طراحی طلب می کند.

از طرفی دیگر پر واضح است مشاغل پلیسی، به دلیل شرایط محیطی و ساختار وظایف آن منشا استرس است، استرس که می تواند تبعات به خصوص داشته باشد مدیران سازمانی نیاز دارند که با اطلاع و شناسایی عوامل ایجاد کننده استرس در محیط کار، نقش آن ها را در محیط کار تقلیل داده و زمینه را برای رشد و بهبود کارایی و اثربخشی سازمانی آماده کنند؛ چرا که عدم پرداختن به استرسی که کارکنان نیروی انتظامی در حین انجام وظایف متحمل می شوند، می تواند خسارت های جبران ناپذیری به بار آورد. به عنوان نمونه تعهد کارکنان نسبت به مسئولیت هایشان کاهش می یابد و مسئله غیبت از کار به وجود می آید. لذا شناسایی عوامل مؤثر بر آن برای کاهش این استرس ها بسیار ضروری و حیاتی است. لذا باید مدیران هر از چندی، با نگرش علمی، مسایل موجود را مورد مذاقه قرار دهند و با ایجاد مکانیزم هایی نسبت به تعدیل فشارهای روانی ماموران اقدام موثری را طرح ریزی کنند تا از افت عملکرد و خدمات آنها جلوگیری نمایند و از هزینه های ناشی از تنیدگی روحی افراد جلوگیری نمایند.

منابع و ماخذ:

- آزاد مرزآبادی، او سلیمی، ح (۱۳۸۳)، بررسی استرس شغلی کارکنان یک واحد نظامی، طب نظامی، ۲۵(۲): ۳۹-۲۵
- افروغ، م (۱۳۸۸)، طراحی فضاهای شهری. تهران: دانشگاه تهران.
- بحرینی، ح (۱۳۸۷)، فرآیند طراحی شهری. تهران: دانشگاه تهران.
- بنتلی، ی (۱۳۹۰)، محیط پاسنخده، ترجمه مصطفی بهزادفرد. تهران: دانشگاه علم و صنعت ایران.
- بیکن، ا (۱۳۹۱)، طراحی شهرها. ترجمه فرزانه طاهری. تهران: شهیدی.
- بهزاد فرد، م (۱۳۸۷)، هویت شهر: نگاهی به هویت شهر تهران. تهران: شهر.
- پارسی، م (۱۳۸۸)، موضوعات اقتصادی- مالی و مدیریتی بهسازی و نوسازی بافت های فرسوده شهری. تهران: مرکز تحقیقات زمین و مسکن وزارت راه و شهرسازی.
- پاکزاد، ج (۱۳۹۱)، مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری. تهران: دبیرخانه شورای عالی شهرسازی و معماری.
- توسلی، م و بنیادی، ن (۱۳۹۰)، طراحی فضای شهری. تهران: انتشارات شهیدی.
- تولایی، ن (۱۳۸۸)، فضای شهری و روابط اجتماعی، فرهنگی، پایان نامه کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه تهران، دانشکده هنرهای زیبا.
- تیبالدز، ف (۱۳۸۸)، طراحی فضاها برای زندگی بهتر، ترجمه احمد بیات. تهران: آذرخش.
- حبیبی، م (۱۳۹۰)، بررسی شکل گیری فضاهای شهری در ایران، هفت شهر. ۴(۱۴): ۲۵-۴۰.
- زیاری، ک (۱۳۹۰)، بازنده سازی شهری، تهران: آزاد کتاب.
- ژان، ب و برنارد، د (۱۳۸۹)، شهر، ترجمه علی اشرفی، تهران: دانشگاه هنر.
- شفیع، س (۱۳۸۶)، مبانی و فنون طراحی شهری، تهران: اسلیمی.
- شولتز، ک (۱۳۹۰)، پدیدار شناسی فضاها، ترجمه سید حسین بحرینی، تهران: دانشگاه تهران.
- طیبیان، م (۱۳۸۸)، طراحی محیط زیست شهری، تهران: دانشگاه تهران.
- گروتز (۱۳۹۰)، بررسی انواع فضاهای موجود در شهر، ترجمه شکوفه رحیم پور، آبادی. ۷(۲۶): ۵۳-۷۵.
- گلکار، ک (۱۳۹۲)، اسناد هدایت طراحی شهری، تهران: سلیمی.
- مدنی پور، ع (۱۳۸۹)، فضاهای عمومی و خصوصی شهرها، ترجمه دکتر فرشاد نوریان، تهران: سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.
- هدمن، ب (۱۳۸۸)، مبانی طراحی شهری، ترجمه مصطفی عباس زادگان و راضیه رضازاده، تهران: دانشگاه علم و صنعت.
- هیلند برند، ف (۱۳۸۷)، طراحی شهری به سوی یک شکل پایدار شهر، تهران: پردازش و برنامه ریزی شهری.

- Appleyard , L.(2009). good neighborhood: A study of in town and suburban residential Enviroment, London:Black & white.

- Carmona, M.(2011). quality by design. London: Combridge University Press.

- Cowan, R .(2012). public space- private space . New York: MIT University Press.

- Gairns, R., Redman, S.(2010). Oxford: The dictionary of urbanism London: Oxford University Press.

- Trancik, r. (2012). urban Regeneration. London: Combridge University Press.